

LITERATURA

- 1) Geographica Iugoalavica, Savez geografskih društava Jugoslavije, .1978, 1, Ljubljana»
- 2) Zbornik X.jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije, održanog u Srbiji od 15. do 20.septembra 1976, Beograd, 1977;
 - a) T.Rakičević, izveštaj o radu geografskih društava SFRJ od IX do X kongresa;
 - b) J.Roglid, Naša geografska misao o poslijeratnom razdoblju;
 - c) B.Bukurov, Razvoj geografske nauke u Vojvodini;
 - d) V.Klemenčič, Neki aspekti teoretskog razvitka i društvene funkcije geografije u Sloveniji;
 - e) M.Panov, Razvoj geografskih proučavanja u SR Makedoniji od oslobodjenja do danas;
 - f) A.Puška, Razvoj geografske naučne misli na Kosovu;
 - g) I.Bušatlija, Razvitak geografske naučne misli u Bosni i Hercegovini posllje oslobodjenja;
 - h) R.Ršumovid, Novije geografske smernice i ostvarenja u Srbiji;
- 3) Geografski vestnik, Ljubljana, XLIV, 1972 in L, 1978;
- 4) Geografski glasnik, XXXIX, 1977, Zagreb;
- 5) Geografski pregled, XX, 1976, Sarajevo;
- 6) M.Panov, Geografija na SR Makedonija, knj.I., Skopje, 1976.

IVAN GAMS

NEKATERE GEOGRAFSKE STALNICE IBERSKEGA POLOTOKA

Z izrazom geografske stalnice so mišljeni tisti vplivi naravnega okolja, ki jih je mogoče zaslediti v družbenem razvoju. Istočasno pomenijo smeri spreminjanja pokrajine. Njihovo ugotavljanje je po mojem mnenju srž regionalne geografije. Tu navedene stalnice, na katere sem naletel pri študiju literature za ne-načrtovano strokovno vodstvo ekskurzije ljubljanske podružnice GDS maja 1978, smo spoznali med ekskurzijsko potjo med Madridom in Gibraltarjem.

- 1) Plrenejski polotok kot subkontinent. Nekatera gorovja združujejo, druga ločujejo regije. Zgodovina narodov Iberskega polotoka razkriva, da so Pireneji bolj ločevali polotok kot na primer Gibraltarski preliv (onstran njega, na afriških tleh, ima Španija še danes svojo posest z mesti Cevta in Melila, ki pripada matični deželi in ni kolonija), Atlantik ali Sredozemsko morje. Čeprav ima gorovje dva lahka prehoda, na zahodu v Baskiji pri Sebastijanu in na vzhodu med Perpignanom in Figuerasom s prevalom na 290 m n.v., je po preseljevanju narodov le zelo redko kdaj kaka državna tvorba segla preko njega na drugo stran. To se je zgodilo predvsem v osmem stoletju z vdorom Arabcev in islamiziranih Berberov v Galijo do poraza pri Poitiersu. Izjema je tudi začasna zasedba večjega dela polotoka po francoski vojni v letih 1807 - 1812. Kljub evropski, bourbonski in habsburški, kraljevski dinastiji je bila Španija novega veka mnogo bolj povezana s čezmorskimi ozemlji kot z ostalim kontinentom ter se je do najnovejših dni razvijala samosvoje, še danes preseneča tujce dokajšnja brezbržnost večine Špancev za evropske zadeve. Brezbržnost in težave pri opredeljevanju polotoka kot celote k atlantski ali mediteranski Evropi opravičujejo naziv iberski subkontinent, ki je večja individualnost kot bi sodili po njegovih 582.000 km².

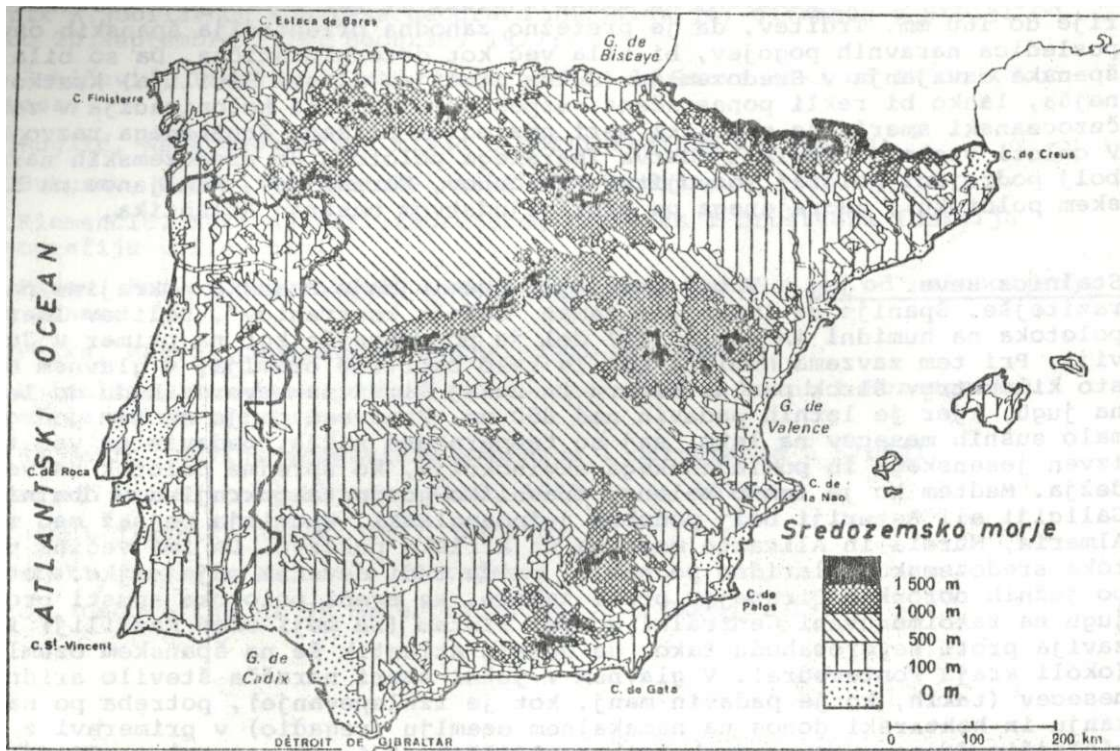
- 2) Zahodno-vzhodna usmerjenost polotoka. Na to usmerjenost vpliva relief, ki se položneje znižuje proti zahodu. Samo pet atlantskih rek odroaka dobro polovico polotoka. Vzhodno-zahodni stalnica je delno pogojena v klimi, v razlikah pri padavinah in v značaju atlantskega oz. sredozemskega podnebja. Glede tega se še izraziteje kaže os SZ - JV. širok severozahodni rob polotoka sprejme letno preko 800 mm padavin, ki upadajo proti JV ter zdrknejo v provinci Almerije do 160 mm. Trditev, da je pretežno zahodna orientacija španskih osvajanj posledica naravnih pogojev, bi bila več kot deterministična. Da so bila španska osvajanja v Sredozemlju (Južna Italija, zlasti Sicilija) kratkotrajnejša, lahko bi rekli ponesrečena, uspešna pa je bila kolonizacija v zahodni, čezoceanski smeri, je v veliki meri posledica širšega družbenega razvoja. V celoti vzeto so imela ljudstva Iberskega polotoka do sredozemskih narodov bolj podrejeni položaj (osvojitve Feničanov, Kartazanov, Rimljanov na Iberskem polotoku), nadrejenega pa proti ljudstvom onstran Atlantika.
- 3) Stalnica sever - jug. V tej smeri je spreminjanje španske pokrajine najizrazitejše. Španije ne imenujejo zaman "dežela kontrastov". Delitev Iberskega polotoka na humidni in semiaridni del je pomembnejša kot na primer v Jugoslaviji. Pri tem zavzema humidni del le kako četrtino ozemlja, v glavnem okoli sto kilometrov širok pas na severu in nekaj širši na severozahodu do Leirija na jugu, kjer je letnih padavin nad 800 mm. Predvsem pa je na tem področju malo sušnih mesecev na leto, saj so temperature nižje, padavin pa več tudi izven jesenskega in pomladanskega ekvinokcija, ko sprejme polotok največ dežja. Medtem ko je temno zelena, travniško-gozdnata pokrajina v obalni Galiciji ali Asturiji bolj podobna južnoangleški, spominja pejsaž med mesti Almeria, Murcia in Alicante mestoma na afriško puščavo. Da ima večina polotoka sredozemsko polaridno podnebje, priča tudi severna meja oljke. Poteka po južnih obronkih Pirenejev proti zahodu, se sredi polotoka spusti proti jugu na takoimenovani Centralni gorski sistem (na meji obeh Kastilij) in zavija proti severozahodu tako, da doseže Atlantik še na španskem ozemlju (okoli kraja Pontevedra). V glavnem v južni smeri narašča število aridnih mesecev (takih, ko je padavin manj, kot je izhlapevanje), potreba po namakanju in hektarski donos na namakalnem ozemlju (regadio) v primerjavi z vedno pičlejším donosom na nenamakalnih zemljiščih (t.i. el secano).

Severno-južna smer je prišla v španski zgodovini najbolj do veljave pri razširjanju arabske države na sever in njenem odrivanju na jug v času rekonkviste (10-15.stol.). Obe državnosti, španska in mavrska sta sloneli ne le na verskih, ampak tudi na različnih gospodarskih osnovah (pretežno živinorejsko gospodarstvo na severu in sadjarstvo, namakalništvo, subtropske kulture, obrtništvo na jugu). Ni naključno, da se je zadnji ostanek mavrske države, kalifat Granada, ohranil (do 1491.1.) v domala najsušnejšem in najbolj goratem delu Španije, v Betijskih Kordiljerah.

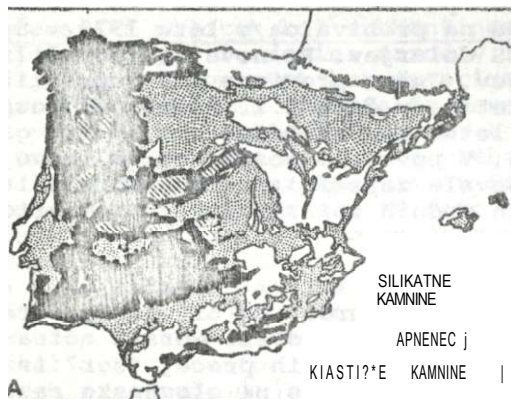
Severno-južna smer se močno izraža tudi v današnji socialni strukturi: proti jugu narašča delaž kmetovalcev (v Španiji kot celoti jih je okoli 1/5 prebivalstva), letni neravni prirastek prebivalstva (v letih 1955-59 na severu med 8-12, v Andaliziji 14-16 odstotkov) pada pa narodni dohodek. Po T.Šifrerjevi (GO 1978, št.1-2) je družbeni proizvod na prebivalca v letu 1970 v Španiji znašal 1859, na Portugalskem pa 968 US dolarjev. Po novejših poročilih je v Španiji porasel že na ok. 3000 dolarjev. Južne province imajo približno polovico dohodka severnih. V šestdesetih letih, v času t.i. španskega gospodarskega čudeža, je španski dohodek rasel letno za 7,4 odstotkov in sta ga fresegala le dohodka Brazilije in Japonske. V povojnem gospodarskem razvoju Španije so se razlike v veliki meri zmanjševale zaradi izrednih hidromelioracijskih del (v Španiji je nad 200 velikih vodnih zbiralnikov) v semiaridnih predelih.

- 4) Visoko osredje proti obalnemu nižavju. Ne bi bilo prav, če bi visoko osredje Iberskega polotoka (pri tem odmislimo Pireneje) imenovali gorata notranjost. Po generaliziranih zemljevidih, ki imajo označenih precej "ser" in "kordiljer" (verig), bi si Slovenci ta gorat svet, glede na slovenske razmere predstavljali povsem drugače, kot je v resnici. V območju tistega dela gorovja, ki je nasajen na visoke planote, je relief znatno manj strm, kot

Napis pod karto: Karta 1 - Višinski pasovi Iberskega polotoka
(po knjigi J.Vila Valensti, La Peninsule Iberique)

Napis pod karto: Karta 2 - Geološke formacije Iberskega polotoka

- 1 - starejše kamnine
 - 2 - poglavitna področja pretirih starejših kamnin
 - 3 - drugotno gradivo in nagubani eocen
 - 4 - terciarni pokrov in kvartarne naplavine
- (po knjigi J.Vila Valenti. La Peninsule Iberique)

je v povprečju v Sloveniji, da ne govorimo o slovenskih Alpah. Izrazitejše strmine kaže to visoko osredje šelu pri prehodu v obalne nižine, zlasti na jugu in jugovzhodu. Strmejšje gorovje so izven Pirenejev predvsem Betijske Kordiljere in Iberske Kordiljere, to je gorovje mlade, alpske orogeneze, pa še tu strmine ne dosega strmin v naših visokogorskih Alpah. Večina visokega osredja je namreč planotasta. Severna in Južna Mezeta zavzemata okoli 200.000 km² (ali 34 odstotkov vsega polotoka) in tamkajšnjega površja glede uravnanosti ne moremo primerjati s kakimi erozijskimi tvorbami v naši državi, temveč le z akumulacijskimi ravninami (npr. s Slavonijo). Ob dejstvu, da višinski pasovi nad 500 m nadmorske višine zavzemajo na Iberskem polotoku večje deleže kot na primer v Sloveniji, so nepregledne erozijske ravnine, na primer v Manchi, slovenskim udeležencem ekskurzije zastavljale vprašanje, kako je moglo celo v lapornatih kamninah v nadmorskih višinah nad 500 m nastati in se ohraniti tako ravno površje, ki po obsegu daleč prekaša obmorske ravnice. Verjetno so najbliže resnici razlage, da je to posledica sušne klime. V njem je le malo, v večjih predelih pa nič (endoreična področja) vodnega odtoka in zato denudacija zavira in onemogoča globinsko erozijo.

Tako tudi izraz visoko osredje nas lahko zavede k napačni prestavi. Prvo presenečenje nas je čakalo ob prihodu na madridsko letališča, ko smo spoznali, da tam v nadmorskih višinah nad 700 m prosto uspevata oljka in zimzeleni hrast črnika, in to več kot 300 km daleč od obale. Literatura pove, da uspeva hrast plutovec do okoli 1000 m, lokalno do 1300 m, graden do 1200-1800 m, alpski bor do 1200 m, pirenejski hrast (*Quercus pireneica*) in *Quercus luisitana* do 1800 m, *pinus silvestris* (gorski bor) do 2400 m n.v.

Kljub temu geografska literatura govori o kontinentalni klimi in o maritimni klimi. Pri tem se opira predvsem na večje dnevne in letne temperaturne amplitude, pojav neizrazitega polotočnega baričnega maksima pozimi in minima poleti v osredju polotoka. Kljub obsežnemu namakanemu ozemlju je ostala razlika v strukturi kmetijstva, ki sloni na mezetah na pšenici, oljki, živinoreji, na obalnih nižinah na namakanih območjih pa na gojenju koruze, južnega sadja in drugih subtropskih pridelkih.

V etničnem pogledu je visoko osredje v španski zgodovini imelo podobno vlogo kot gorato zaledje do obalnih ravnin drugod: vir doseljencev s trdim življenjem, visoko nataliteto in sposobnostmi asimilacije nižinskih ljudstev. Visoka Španija je bila izhodišče rekonkviste, s katero se je kastilščina razširila in prevladala kot knjižni in državni jezik. V španski zgodovini je prevlada osrednjih ljudstev pomenila centralizirano državo nasproti avtonomističnim težnjam obalnih narodov, ki so svojo prehrano; psiho in navade povezovali z morjeplovstvom, trgovino, ribištvom. Od obalnih ljudstev je svojo državo pridobila samo Portugalska (v 12.stoletju, s presledkom okupacije med 1580. in 1640. l.). Odkar po prenehanju frankizma slabi državni centralizem, se v zadnjih letih krepi avtonomistično gibanje obrobni ljudstev, od katerih so si v mladi španski ustavi zagotovili avtonomijo samo Baski in Katalonci. Vedno močnejši so glasovi za avtonomni položaj v Andaluziji (poleg Kanarskih in Balearskih otokov). Avtonomistična gibanja podpira tudi tako imenovana litoralizacija. Nadpovprečno hitro rastejo obalna industrijska mesta in obalna področja z razvitim turizmom, kar vse priteguje prebivalstvo iz zaledja. Visoka notranjost kot celota ne kaže tolikega prebivalstvenega upada predvsem po zaslugi prestolnice Madrida, ki šteje že okoli 4 milijone prebivalcev. Manjša mesta kot tudi podeželje v goratem osredju prebivalstveno nazadujejo in osredje po tej plati spominja na našo Črno goro, za katero govorijo, da je "naselila celo Jugoslavijo, sama pa je ostala prazna".

Splošna oznaka, da je visoko osredje slabo poseljeno in slabše kmetijsko izkoriščeno, ni upravičena. O tem smo se prepričali na poti čez Južno Mezeto. V zahodni Mezeti (Toledo-Ciudad Real-Almaden) se v glavnem izmenjujeta dva tipa; neizkoriščena, slabo poseljena zložna pobočja vzpetin, kjer prevladuje degradirani gozd matoral, in oazno bolj obdelane površine v rahlih depresijah, kjer gre za koluvialna ali naplavljena tla. V vzhodni Novi Kastiliji, na poti med slikovito sotesko Despena Perros, mestom Valdepenas in Madridom, pa smo se čudili, zlasti v Manchi, ne le ravnemu površju, ampak tudi nepreglednim poljem z rdečo, rdečkasto in rjavordečkasto debelo zemljo. Velike razločke razlaga geološka karta: prvi pejsaž s slabo izkoriščenostjo

se veže na paleozojske, silikatne kamnine, drugi pa na mladoterciarni lapor-nate in kvartarne kamnine, ki na novejših kartah zavzemajo večji delež kot na starejših. V prvih je tudi večja povprečna velikost posestev, večje so zloglasne latifundije, ki so ostale v rokah meščanov (po odvzemu cerkvenih veleposesti) in so v očeh sodobnih Spancev socialno zlo. Nedvomne pa so pos-pešile mehanizacijo kmetijstva, ki je dosegla precejšnjo raven. Sprostila je odvečno delovno silo, ki se seli ali v Madrid ali v obalna mesta. Tako obsta-ja med centralistično usmerjenostjo, ob kateri cveti prestolnica, in težnjami po avtonomiji obalnih ljudstev, vedno bolj gospodarsko in prebivalstveno pogojena napetost. To bo eno vodilnih nesoglasij, ki bodo označevala prihod-nji razvoj španske družbe.

GLAVNA LITERATURA

- 1) M.de Teran, L.Sole Sabaris in drugi, Geografia regional de Espana. Barcelona-Caracas, 3.izdaja 1977.
- 2) J.Vilä Valent!. La péninsule Iberique. Presses universsit.aires de France, Paris 1968.
- 3) Ruth Way, A Geographphy of Spain and Portugal. London 1962.
- 4) Lautensach, II.Die Iberische Halbinsel als Schauplatz der geschichtlichen Bewegung. Zeitschrift d.Gesellschaft für Erdkunde zu Berling., Zv.3/4,1940
- 5) NayIon J., Andalusia. Oxförd 1975.
- 6) Geiger,F., Die Aridität in Südostspanien.Stuttgarter Geographische Studien Bd 77, Stuttgart 1970.

DARKA DOMITROVIČ-URANJEK

USMERJENO IZOBRAŽEVANJE KOT DEJAVNIK REGIONALNEGA RAZVOJA NA PRIMERU CELJSKE REGIJE *

V celjski regiji deluje naslednje število srednjih šol za mladino (šolsko leto 1977/78) :

- a) 15 štiriletnih srednjih šol s 4.519 učenci v 157 oddelkih,
- b) 14 poklicnih šol s 3.729 učenci v 142 oddelkih,
- c) 2 šoli za specializirane delavce s 307 učenci v 12 oddelkih.

Od skupnega števila 31 srednjih šol jih je 20 v Celju, v velenjski občini 10, in po ena v šentjurski (poklicna kmetijska) ter v šmarski občini (poklic-na steklarska). Obline Mozirje, Laško, Slovenske Konjice in Žalec so brez srednjih šol. Le v Slovenskih Konjicah je v šolskem letu 1976/77 zaživel oddelek poklicne kovinarske šole Rudarskega šolskega centra iz Velenja, kar je lahko glede na gospodarske potrebe dober zametek bodočega centra usmerjenega izobraževanja.

Zaradi spremenjenega odnosa do srednjega šolstva je Skupnost za zaposlovanje SR Slovenije opravila po vseh organizacijah zlruženega dela (OZD) ustrezen popis - "Zahtevana in dejanska poklicna struktura zaposlenih decembra 1975 ter plan potreb do leta 1980 po poklicih in stopnji izobrazbe, po področjih in sektorjih dejavnosti od leta 1976 do 1980". Z njim naj bi ugotovili, kakšne so dejanske kadrovske potrebe gospodarstva in negospodarskih dejav-nosti po določenih poklicih in s tem po vrstah srednjih šol, ki jih potre-buje celjska regija.

* Fieferat na XI.zborovanju slovenskih geografov v Mariboru junija 1978.